

Kodály Zoltán

Mi a magyar a zenében?¹

1939

■ Mikor választ kértek tőlem a címbeli kérdésre, eszembe jutott egy cikksorozat. Jó harminc éve olvastam egy francia folyóiratban. Paul Landormy zenekritikus hasonló kérdéssel fordult a francia zeneszerzés akkor még élő jeleseihez, név szerint: D'Indyhez, Bruneau-hoz, Duparc-hoz, Dukas-hoz, Debussyhez, továbbá Romain Rolland-hoz, akiben akkor még csak a legkiválóbb francia zene-történészt és kritikust látták.

Annál nagyobb figyelemmel olvastam a válaszokat, mert a kérdés a mi nemzedékünket is élénken foglalkoztatta. Meglepődtünk, hogy a nagy francia nemzet is felvette. Hiszen többszázados zeneélete során nemegyszer alkotott eredeti, minden mástól elütő, tehát: francia zenét.

A válaszok ellentmondásai megmutatták, mily nehéz a kérdés. Egyikük szerint például Berlioz írta a legfranciább zenét, mások szerint éppen Berlioz legkevesbé francia. Pedig azt hinné az ember, nem lehet nehéz egy másfél ezer éve ismert nemzet történetéből kifejtetni az állandónak bizonyult jellemvonásokat, s azután kikeresni zenéjéből, ami e vonásokat legjobban tükrözi.

Még nagyobb a nehézség nálunk. Alig száz-százötven éve ismerünk magyar vagy magyarosnak nevezhető zenét, történelmünkben pedig a magyarság egységes jellemképét eddig még nem sikerült elvonni. Így tehát a magyar jellem és magyar zene összefüggéseit sem igen lehetett feltárni.

A nemzeti jelleget különben is könnyebb művészi alkotásokban megéreztetni, mint elemző szóval megközelíteni.

Van azonban nekünk éppen a zenében egy szilárd pontunk; rajta megvethetjük lábunkat, mikor azt keressük: „mi a magyar a muzsikában”. Ez a szilárd pont a népzene, annak is a legősibb rétege.

Ha ugyanis kiválasztjuk, félretesszük a nép dalai közül mindazt, ami akár a szomszéd népekkel közös, akár a hazai vagy külföldi múzenéből származik, vagy bármilyen európai kultúra hatására mutat: ami marad, alig lehet más, mint a honfoglaló nép ősi, természetes zenéje.

Közvetlen bizonyosságunk is van rá: hasonló zenét találunk mindmáig azon a tájon, ahol a magyar a honfoglalás előtt lakott, oly népeknél, melyeknek őseivel érintkezett, vagy talán vegyült is.

Tudjuk, hogy a honfoglaló magyarság nem volt egységes faji képlet, hanem több annál, magasabb rendű valami: különböző eredetű, sőt nyelvű népeknek hadi, politikai és kulturális szervezete. Lehet, hogy e néptörzsek zenéje is többféle volt eleinte. De ahogyan kialakult az egységes nyelv, úgy alakulhatott ki az egységes zene, talán eredetileg ellentmondó formaelvek kiegyenlítésével. Két ilyen elv együtt is, külön is, máig élő valóság népdalainkban. Egyik az ötfokúság elve, másik a párhuzamos szerkezeté. Első példánk az egyiket, második mind a kettőt mutatja.

Itt áll előttünk a két dallamtípus, magányosan és ismeretlenül a magyarság mai környezetében, de szoros összefüggésben egy régi közép-ázsiai zenekultúrával, mint annak legszélső, a Lajtáig érő ága.

Van a magyarságnak sokféle dala, de ez a fajta sehol sem hiányzik, ahol gyökeres magyarság lakik. Ha a térképen pirossal jelezzük, sötétebb folt jut a Székelyföldre, Dunántúlra, a palócságra, de nincs olyan magyarlakta hely, ahol legalább rózsaszínre hígítva ne kellene jelöl-nünk az ősi magyar zene nyomait.

Mit vallanak e nyomok? Azt, hogy a magyarság lelki alapja ezer év alatt sem változott, hogy a másféle népekkel való érintkezés nem ingatta meg eredeti zenei rendszerét, nem változtatta meg zenei gondolkodását.

Itt ült százötven évig a török. Nem tudjuk, milyen zenét hozott, de ha déli-török volt: arab-ind-cigány hangsorai kevés nyomot hagytak.

Itt kér kenyeret, jajgatva-zenélve, ötszáz éve a cigány. A magyar hallgatta, túrta, etette, de nem vette át zenei érzésmódját. Csak akkor melegegett föl mellette, mikor az, mimikri-ügyességgel, megtanulta a magyart visszahangozni a magyarnak.

Mint a nyelve: a magyarnak zenéje is szűkszavú, lapidáris. Kis terjedelmű, nagy súlyú remekművek sora. Pár hangnyi dallamok mintha kőbe vésve álltak volna századok viharát. Oly végleges a formájuk, mintha nem változtak volna ezer év óta. Egyik-másik pontos megfelelője is előkerült a rokon népeknél. Mintha tegnap hagyták volna abba a közös dalolást.

Van tehát a magyarnak eredeti és sajátos zenei anyanyelve. Élő zene, máig találkozik, máig megérti egymást benne a magyarság egésze, kivéve a közép- és felső osztályt. Annak bizony, ha nem akarja magát önként kirekeszteni a nemzet zenei közösségéből, vagy újra meg kell tanulnia ősei elfelejtett zenei anyanyelvét, mint Széchenyi Istvánnak a magyar nyelvet, vagy újonnan kell megtanulnia, mint Ankerschmidtnek, ha máshonnan jött és itt akar élni.

– De hogyan jutunk az apró dalokból magasabb műformára? – mondták a hitetlen tamások harminc év előtt. Gondoljunk a mustármagra, mely „minden magoknál kisebb, mégis fa nevelődik belőle, hogy az égi madarak részéül szállnak, és fészket raknak ágain”.

Három dolog kell nemzeti zeneirodalom létrejöttéhez. Először: hagyomány, másodsor: egyéni tehetség, harmadszor: sokak lelki közössége, mely az egyéni tehetség megnyilatkozását mint magáét fogadja.

Hagyomány nélkül nincs termő talaj. Viszont a hagyomány egymagában nem terem magasabb műformát, bármilyen eleven.

Petrovics Elek egyik előadásában olyan képekről beszélt, melyeken arcok, fegyverek, ruhák: minden magyar, csak maga a kép nem. Van olyan zene is, melyben minden motívum magyar, az egész mégis magyartalan.

Bizonyos, hogy népi motívumok összerakása még nem ad szerves, magasabb formát. Ilyent csak egyéni tehetség, nagyobb koncepcióra termett, különleges formálóképesség tud létrehozni.

Miért volt mégis szükség népdalkutatásra harminc-negyven éve?

Mert a legnagyobb tehetség sem alkothat légüres térben. Nem volt itt akkor egységes zenei tudat, zenei közszellem. Akkor jutottunk egy félszázados idegen zenebehozatal tetőpontjára. Zeneéletünket elárasztotta az idegen, főképp olasz és német zene.

Igaz: zenei műveltségben nagyot haladtunk. De a kultúra eszközeivel együtt behoztuk az idegen kultúra anyagát, egész levegőjét is. Az mindent betöltött, mellette minden magyar kísérlet Hamupipókének látszott.

Akkortájt kezdte a zenei dilettantizmus kisajátítani a nemzeti köntöst. Szakadás támadt: a magyar zenét szem-

beállították a klasszikussal, azaz idegennel. A műveltek nem akartak tudni magyar zenéről. A többiek meg minden magasabb zenét kiátkoztak azon a címen, hogy idegen. Nem akartak tudni a zene Shakespeare-jeiről, Michelangelóiról.

E szakadást kellett és kell még áthidalni: a zeneileg művelteket magyarabbá, a magyarságot zeneileg műveltebbé tenni. Voltaképpen végeérhetetlen feladat; a zenepolitika állandó, egyensúlyozó készenlétét kívánja. Csak így lehet megteremteni azt a lelki közösséget, melynek tevékeny részvétele nélkül eleven nemzeti művészet nem jöhet létre. Erre tanít a kultúra egész története. Virágzása korábban minden nemzet egységes volt érzésben, ízlésben. A hanyatlás korszakait jellemzi, hogy a műveltek és a tömegek nem értik egymást.

A néphagyomány jelentőségét a letelt harminc év alatt talán sikerült annyira a köztudatba vinni, hogy ma már nem kétséges: ennek átélése nélkül magyar zeneszerző nem lehet senki.

De Magyarország Európának is szerves része: annak hagyományaiban is benne kell élnie. Kelet és Nyugat ütközőpontján álló országnak, népnek élete célja csak az lehet, hogy mind a kettőhöz hozzátartozzék, ellentéteiket magában kibékítse, egybeolvassza. Ebből a szempontból értéktelen az a magyarság, amely nem európai, és számunkra értéktelen az európaiság, ha nem magyar is egyszersmind.

Tanulnunk valamennyi nemzet zenekultúrájából kell és lehet. Jellegben az olasz áll hozzánk legközelebb, mert annak is elsősorban ének az alapja. De tanulnunk kell a németektől, franciáktól is.

Ne feledjük: minden nagy nemzeti iskola különböző kultúrák, sőt fajok keresztezése. A zenetörténet bőven ontja a példákat.

A XVI. században a flamand Willaert (Budáról!) Velencébe kerül, s a nagy olasz iskola alapját veti meg. A XVII.-ben az olasz Lully Párizsban kezd új francia stílust. A német Schütz átülteti az olasz iskolát hazájába, ennek gyümölcse egy új német stílus. A XVIII.-ban egy elzászi német, Schobert, Párizsba jutva új stílust teremt, melyet minden francia a legfranciábbnak ismert el. A XIX. században meginduló nemzeti stílusok első úttörői majdnem mindenütt bevándorolt német zenészek. Nálunk is. Mintha mindig idegen géniusz érintése keltene új életre a nemzeti szellemet.

Az úttörők után következő nagyobb egyéniségek is mind többféle kultúrát egyesítenek magukban. A legnagyobbak, mint Bach, Mozart, koruk és elődeik szinte valamennyi irányával tartják a kapcsolatot, hatásuk messze

belenyúl az utókorba. E sokoldalú nagyok mégis sokkal erőteljesebben fejezik ki a maguk nemzeti jellegét, mint a nemzeti hagyományra kirekesztő egyoldalúsággal támaszkodó kisebbek.

Ellentmondásnak látszik, de igaz: minél több közünk van az európai kultúrához, annál nagyobbra nő a magunké is. Elég nagy költőinkre gondolnunk. Petőfi huszonöt éves korára még csak németül, franciául, angolul tanult meg a latin mellett. Ha tovább él, bizonyára társa lesz Aranyak görög és olasz tanulmányaihoz. Az elzárkózás, műveletlenség a nemzeti vonásokat is eltorzítja.

Milyen zenei tulajdonságok jellemzik a magyar népzene-t? Általában inkább aktív, mint passzív. Inkább akarat, mint érzélem kifejezője. A céltalan búsongást, sírva vigadást nem ismeri. Még a székely „keserves”-ekből is elszánt energia sugárzik.

Ritmusa éles, határozott, változatos. Dallama lendületes, szabad mozgású, nem előre elgondolt harmonikus alpból félnken kibontakozó. Formája: rövid, arányos, világos, átlátszó. Világos a forma, mikor mindig tudjuk, hol tartunk. Egy népdal leszakadt részéről is meg lehet állapítani, hogy eleje, közepe vagy vége az egésznek. Mindezek a tulajdonságok kell, hogy meglegyenek a magyar műzenében, ha valóban a ’ népzene szelleme élteti, s annak folytatója akar lenni. Ami ritmusban szétfolyó, dallamban mesterkelt, formájában ködös vagy túlságosan bonyolult: nemigen fog kelleni a magyar ízlésnek. „Homér és Osszián” világa közül az előbbi rokon a magyarral. A görög–latin formaérzék közelebb áll a magyar lélekhez, mint észak köde. Ezért a német szerzők közül csak azokat fogadj be, akik latin formakultúrában éltek: Bachtól Beethovenig és Schütz-től Brahmsig. Már például Regernek, bármennyire csodálják a németek, magyar hívei aligha lesznek valaha.

Hangszerek dolgában a magyar, úgy látszik, vonzódik a halkabb vonós és fafúvós hangszerekhez, mint a lármás rézfúvókához. Ezért idegenkedik a rezesbandától meg a jazztól. A szimfonikus zenekarnak ugyan minden hangszerre szüksége lehet. De a cigányzenekar hagyományos, kamarazenei összeállításához oly rég ragaszkodik a magyarság, hogy ebben hangszeres ízlésének sajátos hajlamát sejtethetjük.

Végiggondolva a magyar minden eddigi művészkedését, általában, úgy látszik, inkább az ötlet, a talpraesett eredetiség embere, mint a szorgalmas, kitartó kidolgozása. Ezért, de meg a latin népekével rokon formaérzéke miatt is, aligha fog valaha Bruckner vagy Mahler méreteire szabott mamutműveket termelni. Még a wagneri hosszadalmasság is alkalmasint idegen marad számára.

Másrészt azonban feltétlenül ki kell ragadni a magyar közönséget zenei felfogóképességének mai kezdetleges állapotából. Ma ugyanis az átlagos magyar egy rövid dalnál hosszabb zenei szerkezetet sem fölfogni, sem áttekin-teni, sem végig figyelemmel követni nem tud. Ez is nemzeti sajátság volna? Nem, ez tisztán zenei tudatlanság, zenei parlag, aminek feltörésére az iskola volna hivatott.

Hogy a nemzeti lélek magasabb műformában is kifejezhesse magát, szükségképpen emelkedni kell az egész nemzet műveltségi szintjének.

Akkor majd nem lehet se-színű, se-ízű zenékkel elriasztani az igazi komoly, klasszikus zenétől. Megszűnik a balhit, hogy csak a könnyű zene lehet magyar; megszűnik a magyar és klasszikus zene egymást kizáró, „vagy-vagy” ellentéte.

Általában egy zenedarab magyarságának sokféle fokozata lehet. Mint mikor a bort vízzel keverik: erős bor még kétannyira hígítva is borízú, másrészt vegyi elemzés kimutathat néhány csepp bort olyan vízben is, melynek már semmi boríze.

Ennyiben még a selejtesebb szórakoztató zene is számba vehető, mint magyar elemek hordozója. Sőt, a pusztá dilettantizmus is felvillanthat egy-egy magyar vonást. Maradandóságot azonban a magyar sajátosságoknak is csak a teljes művészi készség biztosít.

A történeti pillanat kedvező: még érintetlen, ép érzékű tömegeket kell a zenekultúrába bevezetni. Mért ne lehetne mindjárt a jót, a legjobbat nyújtani nekik?

Minél szélesebb réteg jut érintkezésbe a valódi zenekultúrával, annál sűrűbben támadnak majd olyan művek, amelyeknek magyar a levegője, a tartalma, a formája, az élete. Akkor majd egyre ritkábban kell kérdezni, hogy „mi a magyar a muzsikában?” Mindenki tudni fogja.

JEGYZET

- 1 Első megjelenés: *Apolló*, [Bp.] 1939, (IV. évf.), 97–102.